

PRIKAZI I OSVRTI — REVIEWS

Aleksandar Stipčević, *Iliri. Povijest, život, kultura*. II, dopunjeno izdanje. Školska knjiga, Zagreb 1989.

Iliri poznatog stručnjaka-ilirijologa Aleksandra Stipčevića, ovim se četvrti puta objavljuju! Prvo u nizu izdanja su *Gli Illiri*, objavljeni još 1966. godine u izdanju milanske izdavačke kuće Il Saggiatore. Prema ovom izdanju, autor je priredio i prvo izdanje djela *Iliri. Povijest, život, kultura* 1974. godine u izdanju zagrebačke Školske knjige. Samo tri godine kasnije (1977) njujorška Noyes Press objavila je novo izdanje ovog djela pod naslovom *The Illyrians*. Ove, pak, godine autor je priredio novo, ovog puta, dopunjeno izdanje monografije o Ilirima, takođe u izdanju zagrebačke Školske knjige.

Ilirski svijet i problematika vezane za njega uži su naučni interes zagrebačkog arheologa i povjesničara Aleksandra Stipčevića, profesora zagrebačkog Filozofskog fakulteta i Filozofskog fakulteta u Prištini. Ovaj autor je u seriji *Posebnih izdanja* Centra za balkanološka ispitivanja Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine 1981. godine priredio još jedno, vrlo značajno monografsko djelo o ilirskom svijetu, pod nazivom *Kulni simboli kod Ilira — grada i prilozi sistematizaciji*. Samo dvije godine kasnije ovo djelo doživjelo je drugo izdanje u priredbi prištinske Rilindje na albanskom jeziku. Četiri godine iza toga dijelovi ove knjige pojavljuju se ponovo, ovog puta kao *Origine et développement du symbolisme des Illyriens* u prištinskom časopisu *Recherches albanologiques* br. 2. Uz to, Aleksandar Stipčević je 1967. godine priredio i jedinstvenu ilirsku bibliografiju *Bibliographia illyrica*, takođe u izdanju serije *Posebna izdanja* sarajevskog Centra za balkanološka ispitivanja, a istu je nadopunio 1974, 1978, i 1984. godine, a 1988. ponovo je nadopunjena. Osim toga, ovaj je autor iz ilirske problematike objavio preko sedamdeset sinteza, studija, kritika i rasprava u brojnim renomiranim domaćim i stranim stručnim časopisima i publikacijama, od kojih izdvajamo *Radove JAZU*, *Diadoru*, *Godišnjak Centra za balka-*

nološka ispitivanja Akademije nauke i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Posebna izdanja Centra za balkanološka ispitivanja i Iliriju.

O Ilirima, njihovoj materijalnoj kulturi, jeziku i umjetnosti i religioznim kretanjima u zadnjih sedamdeset godina pojavilo se nekoliko kapitalnih monografskih djela. Prve u nizu su dvije knjige vrsnog njemačkog filologa i jednog od najznačajnijih stručnjaka za ilirski jezik, Hansa Krahea, *Die alten balkanillyrischen geographischen Namen*, izišle u Heidelbergu 1925. godine i *Lexikon altillyrischer Personennamen*, takođe štampan u Heidelbergu, 1929. godine. Veliki doprinos ilirskoj lingvistici bilo je pojavljivanje kapitalnog djela hrvatskog filologa Antona Mayera *Die Sprache der alten Illyrien I i II* u Beču 1957—1959. godine. Od ogromnog značaja za ilirologiju bilo je i pojavljivanje jedinstvene monografije *Srednjobalkanska plemena i predrimsko doba*, vrsnog autora, i jednog od najznačajnijih poznavalaca helenističkog perioda s područja jugoslovenskih zemalja, Fanule Papazoglu 1969. godine u seriji *Djela sarajevskog Centra za balkanološka ispitivanja*. Ovo djelo je deset godina kasnije (1978) ponovo publikovano u Amsterdamu pod nazivom *The Central Balkan Tribes*. Takođe je veliki doprinos nauci o Ilirima bilo objavljivanje naučno-popularne monografije *Od Butmira do Ilira* 1967 godine, uglednog sarajevskog arheologa Bonivoja Čovića, u izdanju sarajevske biblioteke *Kulturno nasljeđe*. Najnoviji, pak, sintetski rad o Ilirima dao je poznati stručnjak za pitanja etnogeneze Ilira Alojz Benac, pod nazivom *O etničkim zajednicama starijeg željeznog doba u Jugoslaviji*, u publikaciji *Praistorija jugoslovenskih zemalja*.¹⁾ Rumunjski naučnik Ion Russu 1969. godine objavljuje zapaženu monografiju *Iliri. Istoria, limba si onomastica, romanizarea u Bukureštu*, u izdanju Rumunjske akademije nauka, gdje se posebno ističu prilozi iz oblasti ilirske onomastike i ilirskog jezika. Univerzitetski profesor iz Poznana (Poljska) Wodimierz Pajakowski, publikovao je 1981. godine izvrsno djelo *Ilirowie. Ilyrii proprie dicti. Siedziby i historia. Próba rekonstrukcji*. Ovo djelo naišlo je na veoma povoljan odjek u radovima iliriologa.²⁾

Djelo četvornice albanskih naučnika *Les Illyriens aperçu historique*, izišlo u Tirani 1985. godine, doživljava velike kritike³⁾ prvenstveno zbog tendencioznog i statističkog prikazivanja ilirskog svijeta u pretpovijesti i antici. Ipak, i ovo djelo, kao i dva zbornika o Ilirima koje su takođe prinedili albanski naučnici *Les Illyriens et la genese des Albanais*, Tirana 1971, i *The Albaians and their terri-*

¹⁾ A. Benac, *Praistorija jugoslovenskih zemalja V — željezno doba. Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Centar za balkanološka ispitivanja — »Svjetlost«, Sarajevo 1987, 737—802.*

²⁾ Z. Mirdita *Recherches albanologiques* 2, 1987, 315—326; Isti, *Gjurmime albanologjike shkenc. hist.* 15/1985, 355—366,

³⁾ F. Papazoglu, *Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja* XXV/23, Sarajevo 1987, 201—218; A. Benac, Isto, 219—223.

tories 1985, u izdanju Albanske akademije nauka) dali su značajan doprinos ilirologiji, posebno s južnoilirskih prostranstava i u oblasti ilirskog jezika. Pogotovu je od ogromnog značaja po ovom pitanju bilo pojavljivanje jedinog časopisa isključivo posvećenog ilirskom svijetu i ilirologiji, *Ilirije*, koja od 1972. godine izlazi u Tirani. Izuzetan doprinos ovom aspektu tretiranja Ilira bilo je pojavljivanje zbornika *Iliri i Albanci* 1988. godine, u izdanju Srpske akademije nauka i umetnosti.

Monografija zagrebačkog autora Aleksandra Stipčevića, *Iliri. Povijest, život, kultura*, samo je značajan nastavak u seriji značajnijih ilirioloških studija. Iako i u svom drugom, kao što je to imala i u prvom izdanju, ova monografija ima, prvenstveno, udžbenički karakter, ona, ipak, privlači pažnju široke čitalačke, kulturne i naučne javnosti, s obzirom na tematiku koju obrađuje i njen značaj za povijest balkanskih i srednjoevropskih zemalja. I ovo djelo, kao i njegovo prvo izdanje, u prvom redu je namijenjeno onima koji stiču elementarna znanja o ilirskom svijetu. Neznatno je manjeg obima u odnosu na prvo izdanje. U sedam poglavlja, na 203 stranice, autor je sumirao najznačajnije rezultate istraživanja iz gotovo svih grana iliriologije. Nakon uvodnog poglavlja, u kojem se kratko osvrtće na dosadašnja izučavanja Ilira, slijedi najobimnije poglavlje, koje tretira povijest Ilira još od eneolitskog perioda. Unutar njega, kao i u prvom izdanju, autor tretira različite tematske cjeline počevši od ilirske etnogeneze,⁴⁾ preko ilirske topografije, grčke kolonizacije, državnih tvorevina različitih ilirskih plemenskih zajednica, te odnos rimske velesile i Ilira u antičko doba. Treće poglavlje ove monografije posvećeno je svakodnevnom životu i običajima ilirskog svijeta, počevši od fizičkog izgleda, higijene, pića pa, do naselja i nastambi Ilira. Četvrto poglavlje razdijelio je na dio koji prikazuje ukrasne predmete i dio koji obrađuje upotrebne predmete kod ilirskog svijeta. Centralni dio ove monografije zauzima peto poglavlje u kojem autor oslikava gospodarski život i društveno uređenje kod Ilira. Potom slijedi vrlo kratak ekskurs o ratovanju i naoružanju Ilira u šestom poglavlju, da bi uslijedilo sedmo i posljednje, ali i najzanimljivije i najznačajnije poglavlje u ovoj monografiji. U njemu je obrađen duhovni život kod Ilira. Na pedesetak stranica teksta izneseni su najznačajniji aspekti ilirske religije, likovne umjetnosti, sahranjivanja i kultova, glazbe, plesova, pismenosti i jezika.

Iako strukturno i tematski ovo izdanje Stipčevićevih *Ilira* nema promijenjeni karakter u odnosu na prvo izdanje iz 1974. godine, ono što pada u oči jesu novi ilustrativni prilozi. U odnosu na izdanje

⁴⁾ Ukazujemo na vrlo značajne priloge ovoj problematici autora B. Čovića *Die Ethnogenese der Illyrier aus der Sicht der Vor- und Frühgeschichte* Bernard, Kandler-Pálsson (Hrsg.), *Ethnogenese europäischer Völker*. Gustav Fischer Verlag, Stuttgart-New York 1986, 55—74; Ž. Mikić, *Die Ethnogenese der Illyrier in Jugoslawien aus der Sicht der Anthropologie* (u istoj publikaciji), 75—89.

iz 1974. godine, u kojem ova izuzetno značajna građa za ovakvu vrstu studija nije imala pravo mjesto i adekvatan značaj u sastavu problematike o kojoj govori, ovo izdanje u potpunosti je ispravilo raniju postavku.

Kako je i razumljivo, najveći dio ilustrativnog materijala raspoređen je u posljednjem poglavlju koje se odnosi na duhovni svijet Ilira. Uočljivo je i začuđujuće isključivanje jedinstvenog spomenika pisma predantičkih Ilira i uopće prve pisane riječi s područja Bosne i Hercegovine, iz šestog stoljeća stare ere. Radi se o poznatoj vazi s Poda kod Bugojna s etruskom grafijom.

Neznatno reducirajući obim ove monografije, autor nije i izmjenio prvotnu koncepciju djela. Iako je iliologija, naročito poslije šezdesetih godina, doživjela velike transformacije, Aleksandar Stipčević se i u ovom izdanju *Ilira* drži Apijanovog i Strabonovog svjedočanstva o njima i smješta ih na zapadnobalkanske prostore. Tako ilirski svijet postavlja unutar porstora koje određuju na zapadu Jadransko more i rijeka Soča, planinski masivi jugoistočnih Alpi, te rijeke Drava, Dunav, Morava i Vardar, a na jugu uključuje gotovo cijeli teritorij današnje NR Albanije. Tako je i u ilirsku etničku zajednicu uvrstio i histarski plemenski savez, paleopanska plemena između Drave i Save, te keltske Skordiske i ilirotračke Dardance.

Rezultati istraživanja zadnjih petnaest godina, posebno na području južnoilirskih oblasti i u oblasti ilirske podmorske arheologije, našli su, takođe, svoje mjesto u ovom izdanju *Ilira*. Posebno je to značajno za rasvjetljavanje dijela problematike vezane za ilirske pomorske djelatnosti. Selektivna, nadopunjena i neopterećujuća bibliografija najznačajnijih i najnovijih radova o Ilirima i njihovom duhovnom svijetu i materijalnoj kulturi, te novi raspored ilustrativne građe, svakako su najznačajniji doprinos ovoj monografiji. Njenu korisnost za one koji tek stižu elementarna saznanja o jednom i odviše risni priručnik, kao i već afirmiranim stručnjacima kao vrijedna literatura, zaista nema potrebe isticati. Ovo djelo, unutar brojnih studija, sinteza, rasprava i monografija o ilirskom svijetu ima svoje posebno mjesto.

Ante Škegro

Ivo Bojanovski, *Bosna i Hercegovina u antičko doba*. Centar za balkanološka ispitivanja, knj. 6. Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, knjiga LXII. Sarajevo 1988.

Godina 1988. u bosanskohercegovačkoj historiografiji, posebno antičkoj, ostat će obilježena crvenim slovima. Centar za balkanološka ispitivanja Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine